

<https://helda.helsinki.fi>

Toiselle asteelle ja eteenpäin : Eriytyvät toisen asteen koulutuspolut

Kalalahti, Mira

Gaudeamus

2019-10-24

Kalalahti , M , Zacheus , T , Laaksonen , L M & Jahnukainen , M 2019 , Toiselle asteelle ja eteenpäin : Eriytyvät toisen asteen koulutuspolut . julkaisussa M Jahnukainen , M Kalalahti & J Kivirauma (toim) , Oma paikka haussa : Maahanmuuttotataustaiset nuoret ja koulutus . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 71-89 .

<http://hdl.handle.net/10138/309907>

unspecified

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

3

TOISELLE ASTEELLE JA ETEENPÄIN

Eriytyvät toisen asteen koulutuspolut

*Mira Kalalahti, Tuomas Zacheus, Linda Maria Laaksonen &
Markku Jahnukainen*

Suomessa peruskoulun suorittaa lähes jokainen lapsi, eivätkä koulusaavutukset ole kansainvälisesti vertaillen vahvasti yhteydessä perheen yhteiskunnalliseen asemaan. Viime vuosikymmenten aikana on kuitenkin ollut näkyvissä eriarvoistumista: perhetaustan, sukupuolen ja asuinalueen merkitys oppimistuloksille on lisääntymässä. Eriytymiskehitystä kiihdyttävät myös yhä varhemmin tehtävät kouluvalinnat.

Peruskoulun jälkeiset akateemiset ja ammatilliset koulutusreitit toiselta asteelta eteenpäin tuovat esiin erityisesti perhetaustaan, sukupuoleen ja maahanmuuttotaustaan liittyviä eroja. Maahanmuuttotauksuuteen kytkeytyvät usein moniportaiset koulutusvalinnat, joissa kuljetaan valmistavan koulutuksen kautta, sekä ensisijaisten koulutustoiveiden toteutumattomuus. Tarkastelemme tässä luvussa sitä, miten maahanmuuttotauksuusten nuorten toiveet, valinnat ja opinnot kohtaavat sekä millä tavalla ne ovat eriytyneet valtaväestön nuorten toisen asteen tulevaisuudenodotuksista ja opinnoista.

YHDENMUKAINEN ERIYTTÄVÄ JÄRJESTELMÄ

Suomalainen koulutusjärjestelmä on kansainvälisesti katsoen varsin yhdenmukainen ensimmäiset yhdeksän vuotta. Perusopetuksen jälkeen eli toisella asteella se kuitenkin eriytyy kahdeksi erilliseksi – akateemiseksi ja ammatilliseksi – koulutusreitiksi. Huolimatta siitä, että molemmat toisen asteen tutkintoväylät mahdollistavat etenemisen kolmannelle asteelle, käytännössä ammatillista koulutusreittiä edetään työelämään ja lukiokoulutuksen reittiä korkeakouluihin. Koulutusmahdollisuuksien näkökulmasta toisen asteen siirtymä on myös erityinen tasa-arvon koetinkivi. Akateemiseen lukiokoulutukseen valikoituvat edelleen keskimääräistä useammin korkeakoulutettujen perheiden nuoret ja ammatilliseen koulutukseen matalamman koulutustason perheiden nuoret. Paitsi toisen asteen koulutukseen hakeutuminen myös siihen pääsy, siellä pysyminen ja sieltä valmistuminen ovat sidoksissa nuoren perhetaustaan sekä koulumenestykseen ja koulunkäynnin sujuvuuteen. Maahanmuuttotilaisilla nuorilla siirtymään vaikuttavat usein paitsi perheiden koulutusodotukset myös suomen kielen taito.¹

Koulutussiirtymiin on rakennettu monenlaisia tukitoimia. Siirtymää valmistellaan koko yhdeksännen luokan ajan opinto-ohjauksen avulla, ja jokaiselle nuorelle pyritään löytämään paikka vielä yhteishakua seuraavana kesänä tai viimeistään syyslukukauden alussa. Yleisesti ottaen pohjoismaisessa koulujärjestelmässä ohjaus on keskeisessä roolissa nivelvaiheiden aikana, ja opinto-ohjaajalla on suuri rooli toisen asteen valinnoissa.² Ohjauksella pyritään ehkäisemään koulupudokkuutta ja koulutuksen keskeyttämistä. Maahanmuuttotilaisille nuorille on tarjolla myös ammatilliseen perusopetukseen ja lukioon valmistavia koulutuksia (VALMA ja LUVA), joissa keskitytään esimerkiksi kielitaidon vahvistamiseen (ks. osa I).³

MITÄ JA MITEN TUTKIMME?

Tutkimuskohteena ovat TRANSIT-tutkimuksen nuorten siirtymät peruskoulusta toiselle asteelle – yhdeksännen luokan odotukset, toteutuneet koulutusvalinnat, koulutuksesta valmistuminen ja tulevaisuudensuunnitelmat. Tarkastelemme, eriytyvätkö valtaväestön ja maahanmuuttotastaisten nuorten koulutuspolut ja tavat suuntautua tulevaisuuteen ensimmäisessä kaikkia koskevassa nivelvaiheessa eli siirryttäessä peruskoulusta lukioon tai ammatillisiin opintoihin.

Aineiston muodostaa TRANSIT-tutkimuksen kyselylomakeaineisto. Tarkastelemme nuoria, jotka ovat osallistuneet seurantaan ollessaan yhdeksännellä luokalla vuonna 2015 ja vähintään kerran toisen asteen opintojen aikana ennen kevättä 2018. Ensimmäiseen ja viimeiseen kyselyyn vastanneita nuoria aineistossa on 185 (41 % otoksen nuorista) – maahanmuuttotataustaisia tyttöjä 43, poikia 15 sekä valtaväestön tyttöjä 81 ja poikia 46. Koulutuspolkuja tarkastellessamme mukana ovat myös nuoret, jotka ovat vastanneet kyselyyn vähintään kerran toisen asteen aikana tai joiden koulupolusta on rekisteritieto ($n=435$).

Seuranta-aineiston valikoituneisuuden ja näytteenomaisuuden vuoksi emme tavoittele varsinaista yleistettävyyttä perusjoukkoon. Sen sijaan kuvaamme tutkimusjoukkoa monimuotoisesti kyselylomakkeiden numeeristen ja sanallisten vastausten perusteella. Hyödynnämme kuitenkin tulokinnan apuna tilastollisia menetelmiä, ja kuvaamme erojen vahvuuksia parittaisten t-testien, riippumattomien t-testien sekä Wilcoxonin testien merkitsevyystasoilla. Summamuuuttujien reliabiliteettiä arvioimme Cronbachin alfan arvolla. Merkitsevyystasot ilmaistaan taulukoissa ja kuvioissa seuraavasti: $p < 0,05 = *$, $p < 0,01 = **$, $p < 0,001 = ***$, $p > 0,05 = \text{ns}$. Tuloksia vahvistavat ja niitä tulkitaan myös yhdessä haastatteluaiheistojen kanssa (ks. osat III ja IV).

Maahanmuuttotastaisten nuorten ohjaustyö onkin tavanomaista useammin nuoren vahvuuksien ja ammatillisten toiveiden sekä kielitaitoa vastaavien opintomahdollisuuksien etsimistä ja yhteensovittamista.

MAAHANMUUTTOTAUSTAISTEN NUORTEN KOULUTUSPOLUT TOISELLE ASTEELLE

Toiselle asteelle kiinnittymistä tuetaan Suomessa kohtalaisen onnistuneesti: 18–24-vuotiaiden ikäluokasta vain noin 9–10 prosenttia on keskeyttänyt koulunkäynnin varhain eli suorittanut korkeintaan peruskoulun eikä ole opiskelemassa tutkintoon johtavassa tai kurssikoulutuksessa (*early leavers from education and training*). Maahanmuuttotastaisten nuorten osuutta koulutuksen keskeyttäneistä ei löydy suoraan tilastoista, mutta Tilastokeskuksen haastattelutiedoilla täydennetyn arvion mukaan vuonna 2014 valtaväestön nuorista 6 prosenttia oli keskeyttänyt koulunkäynnin ennen tutkinnon saavuttamista, kun taas vastaavasti ulkomaalaistaustaisista nuorista opintonsa oli keskeyttänyt 14 prosenttia.⁴

Yleistäen voidaan sanoa, että vieraskielisille ja maahanmuuttotastaistille nuorille toisen asteen koulutukseen pääsy ja siihen osallistuminen on keskimäärin haastavampaa kuin valtaväestön nuorille. Koulutuksen ulkopuolelle jäävät Suomessa keskimääräistä useammin ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajat ja ne maahanmuuttajat, joiden juuret ovat Euroopan unionin ulkopuolella.⁵ Sosiologi Elina Kilpi-Jakonen on kuitenkin tuonut esiin, että ensimmäisen ja toisen sukupolven maahanmuuttotastaisten nuorten koulutussiirtymät ovat lähempänä toisiaan, jos otetaan huomioon taustatekijät, kuten aiempi koulumenestys tai vanhempien koulutusaste.⁶

Kaikkineen Suomessa maahanmuuttotaustaiset nuoret suorittavat valtaväestöä epätodennäköisemmin toisen asteen tutkinnon, eivätkä eroa selitä kokonaan perheeseen liittyvät taustatekijät: lukioon ja ammatilliseen koulutukseen hakeutumista vaikeuttaa se, että maahanmuuttajaväestö kilpailee halutuista koulutuspaikoista suomea ja ruotsia äidinkielenään puhuvien kanssa.⁷ Keskimäärin toisen asteen tutkinto jää suorittamatta useimmin Afrikasta, Itä-Aasiasta ja Lähi-idästä kotoisin olevien nuorten keskuudessa. Maahanmuuttotaustan vaikutus kouluttautumiseen on kuitenkin monitahoinen ilmiö, johon vaikuttavat muun muassa vanhempien koulutustaso ja maahanmuutosta kulunut aika. Esimerkiksi itäaasialaistai-siin kuuluu keskimääräistä enemmän sekä kaikkein pisimmälle kouluttautuvia nuoria että niitä nuoria, jotka jäävät pelkän peruskoulutuksen varaan.⁸

Maahanmuuttotaustaiset perheet vaikuttavat Suomessa – kuten yleisesti muuallakin – asettavan koulutustavoitteet korkealle. Koulutusjärjestelmä ei kuitenkaan mahdollista tavoitteiden saavuttamista yhdenvertaisesti. Tavoitteiden toteutumattomuus näkyy jo toisen asteen opiskelupaikkoihin pääsemisessä: esimerkiksi lukioon maahanmuuttotaustaisista nuorista tulee hyväksytyksi selvästi harvempi kuin valtaväestön nuorista.⁹ Opetushallinnon tilastoista ilmenee, miten äidinkielenään muuta kieltä kuin suomea, ruotsia tai saamea puhuvat pääsevät perusasteelta lukioon selvästi harvemmin kuin muut.¹⁰ Esimerkiksi tämän teoksen taustatutkimuksen vuosiluokasta eli keväällä 2015 peruskoulun päättäneistä nuorista lukioon tuli valituksi 75 prosenttia äidinkielenään suomea puhuvista hakijoista, kun taas muista kuin suomea, ruotsia ja saamea äidinkielenään puhuvista hakijoista 63 prosenttia valittiin koulutukseen.¹¹ Sen sijaan ammatilliseen koulutukseen

Taulukko 3.1. Peruskoulun keväällä 2015 päättäneiden koulutuspaikka saman vuoden syksyllä (%). LÄHDE: OKM 2018.

	Tutkintoon johtavassa koulutuksessa	Tutkintoon johtamattomassa koulutuksessa	Ei opiskele, työssä	Ei opiskele, työtön	Ei opiskele, muut	Yhteensä (100%)
Suomen- kielinen	94	2	0	0,2	3	56 451
Vieras- kielinen ¹	76	6	0,7	3,6	13	1 773

¹ Muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuvat. Saamea äidinkielenään puhuvat sisältyvät suomea äidinkielenä puhuvien ryhmään, ja taulukossa ei ole mukana ruotsia äidinkielenään puhuvia.

pääsemisessä valtaväestön ja muita kieliä äidinkielenään puhuvien välillä ei ollut yhtä suuria eroja.¹²

Kuinka suuri osa tämän tutkimuksen vuosiluokasta oli sitten ilman koulutus- ja työpaikkaa seuraavana syksynä, kun toisen asteen opintojen oli määrä alkaa? Jotain voidaan päätellä siitä, että vieraskieliset olivat suomea äidinkielenään puhuvia harvemmin heti peruskoulun jälkeen *tutkintoon johtavassa koulutuksessa* (ks. taulukko 3.1). Siinä missä suomea äidinkielenään puhuvista 94 prosenttia oli heti peruskoulun jälkeisenä syksynä tutkintoon johtavassa koulutuksessa, muita kieliä puhuvista vastaava osuus oli 76 prosenttia. Sen sijaan *tutkintoon johtamattomissa koulutuksissa* (esimerkiksi lisäopetus tai valmistavat luokat) olevien osuudet olivat suuremmat vieraskielisillä kuin suomenkielisillä. Vieraskielisillä oli suurempi myös niiden nuorten osuus, jotka *eivät opiskelleet eivätkä olleet työssä*.

Sen lisäksi, että äidinkielenään muuta kuin suomea, ruotsia ja saamea puhuvat jäävät useammin koulutuksen ulkopuolelle, he myös *läpäisevät koulutuksen* valtaväestöä harvemmin (ks. taulukko 3.2). Lukuvuonna 2010–2011 *lukion aloittaneista*

Taulukko 3.2. Lukio- ja ammatilliset opinnot lukuvuonna 2010–2011 aloittaneiden tilanne viisi vuotta myöhemmin (%). LÄHDE: OKM 2018.

Lukiassa aloittaneet	Valmis- tunut	Suorittanut muun tutkinnon	Toisen asteen opinnoissa	Työssä, ei tutkintoa	Ei työssä, ei opiskelemissa eikä tutkintoa	Yhteensä (100%)
Suomenkieliset	85	5	2	5	4	32 994
Ruotsinkieliset	93	2	<1	2	1	2 247
Vieraskieliset ¹	63	7	3	13	13	1 305
Ammatillisissa opinnoissa aloittaneet	Valmis- tunut	Suorittanut muun tutkinnon	Toisen asteen opinnoissa	Työssä, ei tutkintoa	Ei työssä, ei opiskelemissa eikä tutkintoa	Yhteensä (100%)
Suomenkieliset	65	4	3	22	6	84 117
Ruotsinkieliset	61	4	3	28	4	2 277
Vieraskieliset ¹	61	3	4	24	9	4 263

¹ Muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuvat.

suomenkielisistä nuorista 85 prosenttia oli viisi vuotta myöhemmin suorittanut ylioppilastutkinnon, vieraskielisistä sitä vastoin vain 63 prosenttia. Suurimmat erot ryhmien välillä ovat lukion keskeyttäneiden välillä: suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvista lukion keskeyttäneistä alle 10 prosenttia oli työelämässä tai työelämän ja opiskelun ulkopuolella verrattuna muita kieliä äidinkielenään puhuvien 26 prosenttiin. Lukion aloittaneiden mutta sen keskeyttäneiden osuus vieraskielisten keskuudessa on huomattavan suuri, mikä saattaa kertoa siitä, että lukiossa nämä opiskelijat eivät saa kovien koulutustavoitteen saavuttamiseen tarvittavaa tukea.¹³

Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneissä erot eivät olleet niin suuria kuin lukion keskeyttäneissä mutta kuitenkin samansuuntaisia. Kaikkiaan ammatillisesta koulutuksesta siirrytään työelämään ilman tutkintoa huomattavasti useammin kuin

lukiokoulutuksesta. Ammatillisen koulutuksen lukuvuonna 2010–2011 aloittaneista suomenkielisistä 65 prosenttia oli viisi vuotta myöhemmin suorittanut ammatillisen tutkinnon, kun taas vieraskielisistä oli valmistunut 61 prosenttia. Toisin sanoen vieraskieliset pysyivät paremmin ammatillisessa koulutuksessa kuin lukiokoulutuksessa, mutta edelleen koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien osuudet olivat heidän keskuudessaan keskimääräistä suuremmat.

Varsinaisen keskeyttämisen lisäksi toisen asteen opinnot vievät maahanmuuttotataustaisilla nuorilla valtaväestön nuoria enemmän aikaa. Esimerkiksi lukiokoulutuksessa vuonna 2011 aloittaneista valtaväestön miehistä 89 prosenttia ja naisista 91 prosenttia oli valmistunut lukiosta vuoden 2016 loppuun mennessä, kun taas maahanmuuttotataustaisista miehistä 72 prosenttia ja naisista 81 prosenttia oli suorittanut lukiokoulutuksen. Ammatillisessa koulutuksessa erot nuorten välillä ovat pienempiä lukuun ottamatta maahanmuuttotataustaisia nuoria miehiä, joilla opintoihin kuluu enemmän aikaa kuin valtaväestön miehillä ja joilla tutkinto on suorittamatta muita miehiä useammin vielä 5,5 vuotta opintojen aloittamisen jälkeen.¹⁴

TOISELTA ASTEELTA ETEENPÄIN

Maahanmuuttotataustaisten nuorten siirtymistä korkeakoulutukseen on tutkittu toiselle asteelle siirtymistä vähemmän, ja tilastoinnit muuttuvat vaikeammiksi seurata. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että toisin kuin monissa muissa maissa, Suomessa maahanmuuttotataustaiset nuoret eivät jatka ammattikorkeakouluun tai yliopistoon yhtä usein kuin valtaväestön nuoret. Sekä toiselta asteelta yleisesti että lukiokoulutuksesta valikoituu valtaväestöä vähemmän nuoria korkeakoulutukseen. Vaikka jatko-opintoihin siirtymistä selittää pääasiassa aiempi

koulumenestys, erot sinne valikoitumisessa osoittavat, etteivät koulutusmahdollisuudet ole kaikille samat.

Tutkinnon saavuttamisessa on kuitenkin eroja eri opintoasteilla – maahanmuuttotaustaiset nuoret läpäisevät ammattikorkeakoulutuksen valtaväestöä nopeammin, vaikka he suorittavat toisen asteen tutkinnon hitaammin ja saavat sen valmiiksi harvemmin. Opinnot ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa sujuvat nopeammin maahanmuuttotaustaisilla kuin valtaväestön opiskelijoilla. Esimerkiksi vuonna 2011 yliopistokoulutuksen aloittaneista valtaväestön miehistä 54 prosenttia ja naisista 68 prosenttia läpäisi koulutuksen viidessä vuodessa eli vuoden 2016 loppuun mennessä, kun taas maahanmuuttotaustaisista miehistä tutkinnon suoritti tässä ajassa 59 prosenttia ja naisista 66 prosenttia. Jos opinnot pitkittyvät, tutkinto jää kuitenkin useammin suorittamatta maahanmuuttotaustaisilla opiskelijoilla: esimerkiksi vuonna 2009 yliopistokoulutuksen aloittaneista valtaväestön miehistä 63 prosenttia ja naisista 77 prosenttia oli saanut tutkinnon suoritettua vuoden 2016 loppuun mennessä, kun taas maahanmuuttotaustaisten miesten läpäisyaste oli 60 prosenttia ja naisten 70 prosenttia. Ammattikorkeakoulututkinnon maahanmuuttotaustaiset saavuttavat valtaväestöä useammin: neljässä ja puolessa vuodessa ammattikorkeakoulututkinnon saavutti 53 prosenttia maahanmuuttotaustaisista opiskelijoista, kun valmistuneiden osuus valtaväestön opiskelijoista oli 49 prosenttia.¹⁵

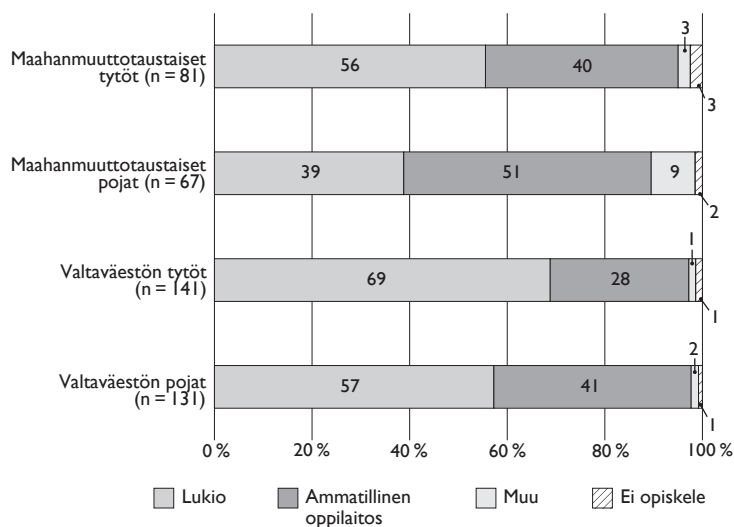
Vaikka koko väestössä korkeakoulututkintoja on tasaisesti maahanmuuttotaustaisilla ja valtaväestöllä (34 %), maahanmuuttotaustaisen väestön koulutusaste on kaikkiaan matalampi: vuonna 2014 valtaväestöllä oli toisen asteen koulutus useammin (49 %) kuin maahanmuuttotaustaisella väestöllä (42 %), mutta vailla perusasteen jälkeistä tutkintoa oli

maahanmuuttotautaisesta väestöstä useampi (24 %) kuin valtaväestöstä (17 %).¹⁶ Kokonaisuutena katsoen maahanmuuttajat eivät Suomessa saavuta valtaväestön koulutustasoa vielä toisenkaan sukupolven aikana. Suomessa syntyneistä 20–24-vuotiaista maahanmuuttotautaisista nuorista jonkin perusasteen jälkeisen tutkinnon oli suorittanut 70 prosenttia, mikä on 13 prosenttiyksikköä vähemmän kuin keskimäärin tässä ikäluokassa.¹⁷

MAAHANMUUTTOTAUSTAISET NUORET HAKEVAT KOULUTUSPOLKUJA PIDEMPÄÄN

TRANSIT-tutkimuksen nuoret sijoituivat toiselle asteelle pääpiirteissään aiempien tutkimusten tuloksia vastaavasti. Enemmistö niistä nuorista, joilta seurannan aikana saatiin tieto toisen asteen opiskelupaikasta ($n=420$), oli valikoitunut lukio-opintoihin (58 %, $n=243$). Yli kolmannes oli ammatillisissa opinnoissa (35 %, $n=151$). Kaksoistutkintoa eli lukio- ja ammatillista tutkintoa suoritti kahdeksan nuorta (2 %), ja muissa koulutuksissa oli 12 nuorta (3 %). Koulutuksen oli keskeyttänyt kuusi nuorta (1,4 %). Luultavasti heitä oli perusjoukossa kuitenkin tätä runsaammin. Koulutuksen keskeyttäneitä todennäköisesti jäi pois seurannasta muita enemmän, koska nuoria tavoiteltiin tutkimuksen aikana myös koulujen kautta.

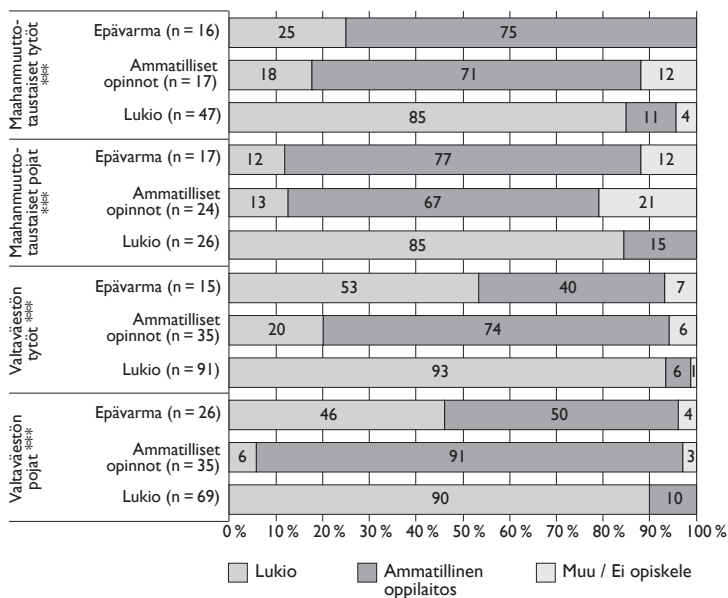
Valtaväestön ja maahanmuuttotautaisien nuorten erot koulutuspaikoissa seurailivat teoksen johdannossa kuvattua trendiä: maahanmuuttotautaiset nuoret siirtyvät keskimääräistä useammin ammatilliseen koulutukseen. Kuitenkin ne heijastavat myös tyttöjen ja poikien keskimääräisiä eroja. Kuten kuvio 3.1 havainnollistaa, lukioon olivat useimmin valikoituneet valtaväestön tytöt (69 %, $n=97$) ja harvimminkin maahanmuuttotautaiset pojat (39 %, $n=26$). Maahanmuuttotautaiset tytöt

Kuvio 3.1. TRANSIT-tutkimusnuorten sijoittuminen toiselle asteelle (viimeisin saatu tieto; %; $n=420$; $p < 0,01$).

olivat kuitenkin molempia poikaryhmiä useammin lukiossa (56 %, $n=45$) ja pojat kaikkia muita ryhmiä useammin ammatillisissa oppilaitoksissa (51 %, $n=34$). Muissa kuin lukio- tai ammatillisissa koulutuksissa oli niin ikään useimmin maahanmuuttotataustaisia poikia (9 %, $n=6$).

Nuoret olivat myös valtaosaltaan valikoituneet niihin opintoihin, joita olivat yhdeksännellä luokalla suunnitelleet (kuvio 3.2). Erityisesti lukio-opintoja suunnitelleet olivat myös päätyneet lukioon – 90 prosenttia lukioon suunnanneista oli toisella asteella lukiossa. Useimmin päättövuoden kevään lukiosuunnitelmat olivat vaihtuneet ammatillisiin opintoihin maahanmuuttotataustaisilla nuorilla. Lukio-opintoja suunnitelleista maahanmuuttotataustaisista tytöistä 11 prosenttia ($n=5$) ja pojista 15 prosenttia ($n=4$) oli päätenyt opiskelemaan

Kuvio 3.2. Yhdeksännen luokan opintosuunnitelmien (epävarma, ammatilliset opinnot tai lukio) yhteys toisen asteen opiskelupaikkaan (%; n = 418).

ammattillisiin oppilaitoksiin lukion sijaan. Ammatillisia opintoja suunnitelleiden sijoittuminen oli sen sijaan kaikissa ryhmissä lukio-opintoja suunnitelleita hajanaisempaa, eli he olivat hakeutuneet myös lukioihin ja muihin opintoihin, esimerkiksi valmistaville luokille. Poikkeuksen tähän tekevät valtaväestön pojat, joilla ammatilliset opinnot olivat toteutuneet 91-prosenttisesti.

Valintojaan vielä päättöluokan keväällä epäroineet oppilaat olivat useimmiten päätyneet yhteishaun jälkeen ammatillisiin opintoihin. Tässäkin ryhmässä niihin olivat päätyneet useimmin maahanmuuttotaustaiset nuoret, sekä tytöt että pojat. Valintasuunnitelmien ja toteutuneiden valintojen yhteys oli tilastollisesti merkitsevä kaikissa ryhmissä.

TOISEN ASTEEN LOPULLA KATSE ON EDELLEEN KOULUTUKSESSA

Lähes kaikki niistä toisen asteen lopulla tavoitetuista nuorista, jotka kertoivat valmistumisestaan ($n=184$), olivat käyttäneet opintoihin kolme tai neljä vuotta ($n=175$). Myös nuoret, jotka eivät olleet valmistuneet, suunnittelivat jatkavansa opintoja – lukuun ottamatta yksittäisiä työelämään siirtyneitä tai ilman tutkintoa työttömäksi jääneitä nuoria.

Vaikka viimeiseen tutkimusvaiheeseen osallistuneissa nuorissa oli vain vähän varsinaisesti opintonsa keskeyttäneitä, noin kymmenesosalla opinnot olivat viivästyneet tai hakemassa uutta suuntaa. Näiden nuorten valmistumista ja työelämään siirtymistä ei tämän tutkimuksen perusteella ole mahdollista tarkastella, mutta kyselylomakkeiden avovastausten avulla voidaan eritellä toisen asteen opintojen *esteitä* ja *edistäjiä*. Keskeisimmät valmistumista estävät ja edistävät tekijät olivat koulun ulkopuolisia seikkoja, jotka liittyivät nuorten elämänhallintaan ja motivaatioon. Oikealta tuntuvan koulutuspaikan löytäminen on motivaation kannalta tärkeää, ja sen takaaminen vaatisi siirtymän tukemista myös nuorten suunnatessa opintojaan uudelleen. (Avovastauksia käsitellään yksityiskohtaisemmin luvussa 4.)

Yleisimmin nuoret olivat toisen asteen jälkeen, keväällä 2018, suuntaamassa yliopisto- tai korkeakouluopintoihin (64 %, $n=90$, ks. taulukko 3.3). Valtaväestön nuoret olivat kuitenkin usein myös siirtymässä työelämään (10 %, $n=10$). Kyseeseen vastanneista maahanmuuttotautaisista pojista puolet eli keskimääräistä pienempi joukko oli jatkamassa yliopistotason opintoihin. Eroja tulee kuitenkin pienen vastaajamäärän takia pitää viitteellisinä, eivätkä ne ole tilastollisesti merkitseviä.

Pääpiirteissään tutkimuksemme nuorten koulutustavoitteet olivat pysyneet samansuuntaisina yhdeksänneltä luokalta

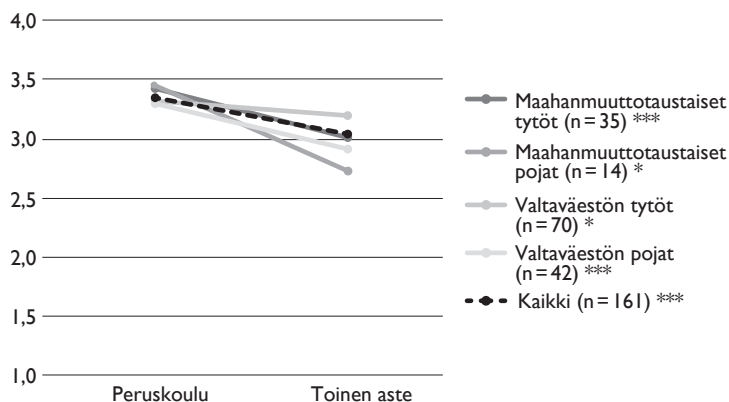
Taulukko 3.3. TRANSIT-nuorten jatkokoulutustavoitteet toisen asteen jälkeen vuonna 2018 (n=141).

	Yliopisto- koulutus	Ammatti- korkea- koulutus	Toisen asteen koulutus tai muu koulutus	Ei jatka opiskelua	Yhteensä
Maahanmuutto- taustaiset tytöt	22 67%	8 24%	3 9%	0 0%	33 100%
Maahanmuutto- taustaiset pojat	5 50%	4 40%	1 10%	0 0%	10 100%
Valtaväestön tytöt	41 64%	14 22%	3 5%	6 9%	64 100%
Valtaväestön pojat	22 65%	4 12%	4 12%	4 12%	34 100%
Kaikki	90 64%	30 21%	11 8%	10 7%	141 100%

$\chi^2(9) = 9,77; p > 0,5$ (ns)

toisen asteen lopulle. Yliopistokoulutus oli edelleen tavoitteena 89 prosentilla (n=46) niistä, jotka olivat harkinneet yliopisto-opintoja jo yhdeksännellä luokalla (n=52) – loput yliopistokoulutusta suunnitelleet olivat toisen asteen aikana alkaneet kallistua ammattikorkeakouluopintojen tai esimerkiksi ulkomaille lähdön kannalle. Niillä nuorilla, jotka olivat peruskoulussa ilmoittaneet aikovansa ammattikorkeakouluun, koulutustavoitteissa oli eniten hajontaa: nyt nämä 16 nuorta kertoivat suuntaavansa ammattikorkeakouluun, erilaisiin muihin ammatillisiin oppilaitoksiin tai yliopistoon. Nuorten tavoitteet liikkuivat siis yliopistotutkinnoista ammattikorkeakoulututkintoihin ja toisin päin. Toisen asteen lopulla kuitenkin noin 85 prosenttia nuorista oli vielä jatkamassa korkeakoulutukseen.

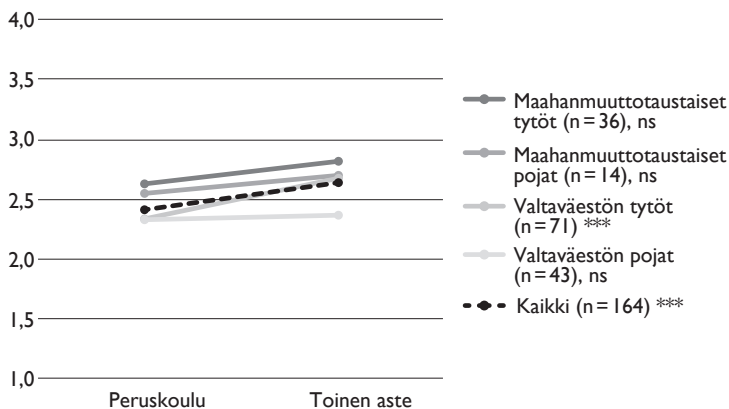
Toisen asteen lopulla vallitsevasta suuntautumisesta korkeakouluopintoihin kertoo myös kyselylomakkeen osio

Kuvio 3.3. Korkeakoulutukseen suuntautumisen muutos yhdeksänneltä luokalta toisen asteen koulutuksen loppuun (kuinka todennäköisenä nuori pitää lukio- ja yliopisto-opintoja; 1 = epätodennäköinen, 4 = todennäköinen).

tulevaisuudenodotuksista (ks. liitetaulukko 1). Nuoret arvioivat yhdeksännellä luokalla ja toisen asteen lopuksi odotuksiaan tulevaisuuden opintoja ja työelämää kohtaan. Peruskoulussa he arvioivat tulevaisuuttaan 21-vuotiaana ja toisen asteen lopulla 25-vuotiaana.

Odotukset yliopistotason korkeakouluopinnoista (kuvio 3.3, ks. myös liitetaulukko 2) olivat kaikissa ryhmissä vähentyneet hienoisesti, ja muutokset kertovat nuorten koulutuspolkujen etääntymisestä toisistaan toisen asteen aikana; erityisesti maahanmuuttotataustaiset pojat pitivät yliopisto-opintoja vähemmän todennäköisinä kuin yhdeksännellä luokalla. Kuten taulukossa 3.3 kuvataan, suuri osa maahanmuuttotataustaisista pojista oli suunnannut koulutusodotuksiaan ammattikorkeakoulutukseen. Kaikkiaan tytöt olivat poikia pysyvämmiin suuntautuneet korkeakouluopintoihin.

Kuvio 3.4. Työelämään suuntautumisen muutos yhdeksänneltä luokalta toisen asteen koulutuksen loppuun (kuinka todennäköisenä nuori pitää työelämään siirtymistä; 1 = epätodennäköinen, 4 = todennäköinen).

Nuorten lähitulevaisuuden odotukset olivat toisen asteen aikana mukautuneet vastaamaan yleisiä käsityksiä nuorten aikuisten elämäntilasta (kuviot 3.3 ja 3.4, ks. myös liitetaulukko 2). Eri ryhmien tulevaisuudenvisioiden väliset erot pienenevät, kun yhä useampi arveli siirtyvänsä työelämään ja suorittavansa ammatilliset opinnot ennen 25 vuoden ikää. Työelämä oli saanut lisää painoa opintojen kustannuksella erityisesti valtaväestön tytöillä, jotka yhdeksännellä luokalla pitivät työntekoa 21-vuotiaana vielä keskimäärin epätodennäköisempänä kun muut nuoret. Maahanmuuttotataustaiset nuoret uskoivat muita vahvemmin olevansa työelämässä 21- ja 25-vuotiaana. Esimerkiksi maahanmuuttotataustaisista pojista 69 prosenttia (n=13) ja tytöistä 48 prosenttia (n=67) uskoi varmasti olevansa töissä 25-vuotiaana, kun taas valtaväestön tytöistä 48 prosenttia (n=67) ja pojista vain 34 prosenttia (n=37) arveli samoin.

Tämä ero on tilastollisesti merkitsevä. Kysymys ei kuitenkaan sulkenut pois opiskelua, ja osa nuorista suunnittelikin yhdistävänsä työn ja kouluttautumisen toisen asteen jälkeen.

TYTTÖJEN KOULUTUSOPTIMISMI JA POIKIEN AMMATILLINEN SUUNTAUTUMINEN?

Tämän luvun tarkoituksena oli tehdä näkyväksi niitä tekijöitä, jotka erottavat valtaväestön nuorten koulutusreittejä maahanmuuttotastaisten nuorten reiteistä. Lukua taustoittavien tilastojen ja tutkimusjoukkomme koulutussiirtymiä kuvaavien tulosten perusteella voidaan kiteyttää joitain merkittäviä epätasa-arvon elementtejä koulutusmahdollisuuksissa. Tällainen on esimerkiksi se, että maahanmuuttotastaisten nuorten valinnat ja opinnot usein viivästyvät verrattuna valtaväestön nuoriin. Tulokset eivät kuitenkaan viittaa yhteen nivelvaiheeseen tai tekijään eriytymisen taustalla, vaan koulutuspolut erkanevat suhteellisen pienten mutta kasautuvien erojen vaikutuksesta.

Aineistomme osoittaa ensiksikin, että maahanmuuttotauksaiset nuoret siirtävät koulutuspäätöksiään valtaväestön nuoria pidemmälle. He myös suuntaavat hakuaan uudelleen kesken siirtymän – joko itse hakuvaiheen aikana tai jäätyään ilman toivomaansa opiskelupaikkaa. Tutkimuksen maahanmuuttotauksaiset nuoret olivat valtaväestöä useammin epävarmoja hakukohteistaan pitkälle yhdeksännen luokan kevääseen, eivätkä he yhtä usein saaneet hakemaansa toisen asteen opiskelupaikkaa ensimmäisellä yrittämällä. Näiden nuorten siirtymä toiselle asteelle oli siis useammin viiveinen tai sisälsi vähintään kaksi valintapäätöstä. Nuoret valitsivat nopeasti peruskoulun päättöluokan jälkeen uuden opiskelupaikan tai vähintäänkin suuntasivat ura- ja koulutustoivejaan

uudelleen peruskoulun päättövaiheen ja toisen asteen alkuvaiheen aikana.

Se, että maahanmuuttotaustaiset nuoret harkitsevat valintojaan pidempään ja muuttavat hakukohteitaan, saattaa osittain selittää, miksi maahanmuuttotaustaisten nuorten kouluttautuminen kestää tilastojen mukaan keskimääräistä pidempään ja keskeytyy useammin. Nuoret itse arvioivat, että motivaatio ja toiveammattia vastaava opiskelupaikka edistävät merkittävästi valmistumista (ks. luku 4). Niinpä niiden nuorten, jotka eivät tule valituksi ensisijaiseen hakukohteeseensa tai jotka valitsevat opiskelupaikan ilman tarkkaa tavoitetta, voi arvella olevan vähemmän motivoituneita saattamaan opinnot loppuun.

Toiseksi valintojaan päättöluokan kevättalvella epäroineet nuoret valikoituvat useimmin ammatillisiin oppilaitoksiin. Maahanmuuttotaustaiset nuoret olivat keskimääräistä useammin vaihtaneet suunnitelman lukioon menosta ammatillisiin opintoihin. Osa maahanmuuttotaustaisista nuorista oli myös alkanut tähdätä yliopiston sijaan ammattikorkeakoulutukseen. Koulutussuunnan tai ammatin valitseminen kesken siirtymän on usein nuorille haastavaa ja vaatisi vahvaa ohjausta ja tukea. Nuorten kanssa tehtävän ohjaustyön näkökulmasta olisikin tärkeää jatkuvasti arvioida keinoja tukea nuorten monipuolisia valintamahdollisuuksia ja erilaisten koulutusvaihtoehtojen, myös lisäopetuksen, tuntemusta peruskoulun aikana. Erityisesti ammatillisiin opintoihin johtavien reittien tuntemusta tulisi vahvistaa.

Kolmanneksi tutkimukseen osallistuneilla nuorilla koulutusreittien eriytyminen seurailee myös toisen asteen koulutuksen duaalimallia: reitit jakautuvat akateemisiin ja ammatillisiin. Tämä eriytyminen sai myös sukupuolittuneita merkityksiä. Kuten tilastoissa, tutkimuksessamme maahanmuuttotaustaisten poikien koulutusreitit kulkivat

keskimääräistä useammin ammatillisiin oppilaitoksiin ja tyttöjen lukioihin. Siinä missä maahanmuuttotataustaiset pojat suuntasivat keskimääräistä useammin ammatillisiin opintoihin, tytöt tavoittelivat lukion jälkeenkin tyypillisemmin yliopistokoulutusta.

Maahanmuuttotataustaisten nuorten koulutustavoitteet olivat toisen asteen opintojen aikana pysyneet korkeina, mutta yleisesti korkeakouluopintoihin suuntautuminen ja erityisesti yliopistokoulutuksen tavoittelu oli hienoisesti vähentynyt. Osin tämä kuva tarkentuu aineistossa huomioon, jonka mukaan maahanmuuttotataustaiset nuoret olivat kohdentaneet toisen asteen opintojensa aikana tavoitteensa usein ammattikorkeakoulutukseen. Toisaalta maahanmuuttotataustaisten tyttöjen tavoitteet yliopistokoulutuksesta osoittautuivat muita pysyvämmiksi lukion aikana. Nuoriin kuuluukin niitä, jotka suuntaavat hyvin päämäärätietoisesti ja johdonmukaisesti korkeakoulutukseen, sekä niitä, joiden toiveet korkeakouluopinnoista ja niihin johtavat toisen asteen valinnat ovat syntyneet erilaisten odotusten kompromisseina ja neuvotteluiden tuloksina. Niinpä tavoitteet saattavat myös vaihdella tai muuntua (ks. luku 5 ja osa IV). Näiden tulkintojen perusteella näyttääkin siltä, että ammatinvalinnanohjauksella on suuri merkitys sekä lukiossa että ammatillisissa opinnoissa.

LUKU 3

1. Holopainen, Kalalahti & Varjo 2017; Kuukka ym. 2015, 85.
2. Hegna 2014, 608.
3. Antikainen, Paavola, Salonen & Wiman 2015, 70–72.
4. Larja, Sutela & Witting 2015.
5. VTV 2015; Ilmakunnas, Kauppi-
nen & Kestilä 2015, 259.
6. Kilpi-Jakonen 2017.
7. Portin 2017, 13.
8. Kilpi-Jakonen 2017.
9. Rinne ym. 2011, 309, 311.
10. Vipunen.
11. Syksyllä 2015 koko maassa
äidinkielenään suomea (sisältää
myös saamea puhuvat) puhuvista
yhdeksäsluokkaisista nuoris-
ta lukioon haki 36 266 nuorta,
joista 27 335 tuli valituksi (75 %) ja
26 453 (73 %) otti opiskelupaikan
vastaan. Ensisijaisesti lukioon ha-
keneista (n=28 866) 95 prosenttia
(n=27 351) valittiin ja 92 prosenttia
(n=26 449) otti opiskelupaikan
vastaan. Muista kuin suomen,
saamen ja ruotsin kieltä äidinkiele-
nään puhuvista lukioon hakeneita
oli 1957. 1234 (63 %) valittiin kou-
lutukseen ja 1155 (59 %) otti paikan
vastaan. Ensisijaisista hakijoista
(n=1526) 81 prosenttia (n=1234)
valittiin ja 76 prosenttia (n=1155)
otti paikan vastaan. Ruotsia äidin-
kielenään puhuvien tilastotietoja
ei sisällytetty tilasto-osioon.
12. Ammatilliseen koulutukseen haki
valtakunnallisesti 28 677 suomea
(tai saamea) äidinkielenään
puhuvaa ja 23 321 (81 %) valittiin.
Opiskelupaikan vastaanottaneita
oli 21 076 henkilöä (73 % kaikista
hakijoista). Muita kieliä puhuvilla
vastaavat luvut olivat 1 887 (haki-
jat), 1 584 (84 %, valitut) ja 1 323
(70 %, paikan vastaanottaneet).
Ruotsia äidinkielenään puhuvien
tilastotietoja ei sisällytetty tilasto-
osioon.
13. Vrt. Rinne ym. 2011.
14. SVT 2018.
15. SVT 2018.
16. Sutela & Larja 2015.
17. SVT 2016b.